

**Спеціалізованій вченій раді Д 41.136. 01
у Міжнародному гуманітарному університеті
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 33)**

ВІДГУК

**на дисертацію Ракіпової Інни Василівни «Теоретичні, правові та
праксеологічні засади правозахисної комунікації потерпілого у
кримінальному провадженні», подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12. 00. 09 – кримінальний
процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова
діяльність**

Питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина, складовою частиною якого є забезпечення прав учасників кримінального провадження, на сьогодні є найважливішою проблемою як внутрішньої, так і зовнішньої політики усіх держав світу. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні, а також створення умов для їх практичної реалізації, є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому, прогресивність кримінального провадження.

Найбільшим здобутком у розвитку механізмів захисту прав людини і громадянина в Україні стало прийняття 28 червня 1996 р. Основного Закону нашої держави, який на найвищому законодавчому рівні зафіксував широкий перелік прав і свобод, а також проголосив, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). В аспекті гарантування прав людини Конституція України є однією з найкращих у світі, проте реальне здійснення прав особи у кримінальному судочинстві потребує належного забезпечення, вироблення надійних механізмів їх захисту. Основна причина суттєвої актуалізації даного питання в останні роки полягає у переорієнтації нашої держави на європейські та світові стандарти у відношеннях з особистістю. Для того щоб проголошені права не залишалися декларацією, держава повинна створити відповідний правовий механізм їх забезпечення, тобто органічну сукупність усіх засобів і форм переведення нормативності права у впорядкування суспільних відносин, переведення «належного в існуюче».

Зазначена вимога є ідеалом, який досягається далеко не відразу. Однак саме прагнення до нього у кінцевому рахунку й визначає формування в теорії кримінального процесу якісно нового ставлення до особи та вироблення механізмів забезпечення її прав. Однією з ключових особливостей цього процесу є наявність відмінностей у процесуальному положенні різних учасників кримінального процесу, а відтак, їх інтереси у кримінальному провадженні зачіпаються неоднаково та потребують різного ступеня забезпечення.

У національній юридичній літературі дуже розповсюдженою є думка про те, що підозрюваний (обвинувачений) та потерпілий є основними об'єктами турботи про забезпеченість їх прав у кримінальному процесі. Проте, в КПК України (який все ж залишається кодифікованим актом кримінального процесу розшукового типу), відбулося надмірне «одержавлення» прав потерпілого, що негативно вплинуло на правовий статус цього учасника кримінального провадження. Зокрема, потерпілий не віднесений до сторони обвинувачення, позбавлений низки прав, якими він *a priori* має бути наділений. Розробники КПК України мали шляхетну мету - створити механізм забезпечення прав потерпілого силами держави, «заслонити» потерпілого потужним авторитетом представників сторони обвинувачення, та, перш за все, державного обвинувача. Але ця мета досягнута не була. Центральною фігурою кримінального процесу опинився підозрюваний (обвинувачений). Перевага в КПК України надається саме комплексному забезпеченню його прав, свобод та законних інтересів.

При наявності таких ухилів у регулюванні кримінального провадження закономірно виникає питання – чи правильно визначена КПК України центральна фігура кримінального процесу? Хто це має бути – потерпілий чи підозрюваний? Задля кого існує право і процес, чому слід віддавати перевагу – захисту жертви злочину, чи покаранню особи, яка вчинила кримінальне правопорушення? Наука і практика довела, що одностороннє надання преференцій підозрюваному або потерпілому не сприяє вирішенню конфлікту між державою, особою, що вчинила злочин і потерпілим. Важливого значення набуває проблема знаходження балансу та пропорційних механізмів забезпечення прав кожного, хто залучається до участі у кримінальному провадженні. Отже, обрання теми дисертації, в якій авторка намагається комплексно та синтезовано вивчити проблеми захисту прав потерпілого у кримінальному провадженні, безумовно вказує на неабиякий потужний дослідницький потенціал та перспективи для науки кримінального процесу України.

Не можна сказати, що питання визначення процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні знаходилися поза межами уваги науковців. До них зверталися відомі вітчизняні процесуалісти та молоді дослідники, такі як Ю. І. Азаров, Ю. П. Аленін, С.А. Альперт, Н. Р. Бобечко, В. В. Вапнярчук, В. В. Введенська, В. К. Волошина, Л. А. Гарбовський, О. П. Герасимчук, І. В. Гловюк, В. В. Гончаров, К. В. Горобець, М. І. Гошовський, О. В. Грищук, М.М. Гродзинський, Ю. М. Грошевий, Ю. О. Гурджі, Л. М. Гуртієва, В. М. Гусаров, С. В. Давиденко, В. С. Зеленецький, Г. Т. Іскендерова, Д. Ю. Кавун, К. Ю. Кармазіна, О. Ю. Костюченко, Г. Р. Крет, О. В. Крикунов, А. П. Кріпак, О. М. Крукевич, С. А. Крушинський, Р. О. Куйбіда, О. П. Кучинська, Т. В. Лукашкіна, Н. В. Михайлова, М. М. Михеєнко, А. В. Мурзановська, В. Т. Нор, Т. І. Пашук, С. І. Перепелиця, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, В. Г. Пожар, Д. Б. Сергєєва, М. І. Смирнов, І. І. Татарин, Г. К. Тетерятник, І. А. Тітко, М. І. Тлепова, О. О. Торбас, О. Ю. Хабло, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, О. К. Черновський, О. Г. Яновська.

Водночас, варто відзначити, що переважна більшість зазначених вчених досліджували питання процесуального статусу потерпілого під час дії КПК 1960 р., що певною мірою знижує актуальність таких наукових розвідок та значущість у сучасних умовах.

Дисертаційні роботи, які так чи інакше стосувалися участі потерпілого у кримінальному провадженні відповідно до норм нового КПК України, вже захищені в Україні. Серед них, зокрема, дисертація Кахнич Х. Р. З'єднаний процес як спосіб захисту прав потерпілого від злочину у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Х.Р. Кахнич. – Львів, 2013. – 234 с.; Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 18 с.; Тлепової М.І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.І. Тлепова. – Харків, 2016. – 221 с.; Кавуна Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д.Ю. Кавун. – Харків, 2017. – 214 с.; Буртового М.О. Процесуальні права потерпілого та їх реалізація на стадії досудового розслідування: дис....канд. юрид. Наук :12.00.09 / М.О. Буртовий. – Київ, 2022 – 260 с., тощо.

Однак, системність проблем унормування процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, їх комплексність та невирішеність, не може бути вичерпана дисертаціями на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктор філософії). Крім того, дисертантка обрала свій креативний, авторський шлях визначення предмету дослідження, а саме – скрізь призму правозахисної комунікації потерпілого, що вже детермінує розгляд проблемних питань під іншим кутом зору, що в свою чергу обумовлює наукову новизну дослідження.

Відомо, що право у його нормативному розумінні обов'язково містить у собі певного роду юридичну інформацію, яка багато в чому характеризує зміст права, безпосередньо впливаючи на учасників правовідносин. Акумуляована в юридичних нормах інформація відображає державну волю, яка потребує точної та ефективної правореалізації. Тим самим право відіграє роль детермінанта комунікації між суб'єктами, примушуючи чи (і) стимулюючи вступати у спілкування між собою. У процесі спілкування відбувається поширення інформації, об'єктивованої у певних джерелах – правових текстах, зокрема, у Кримінальному процесуальному кодексі України. Таким чином, можна констатувати, що право не існує поза комунікацією, сприймається як комунікація, за допомогою якої забезпечується юридично регламентована взаємодія між відповідними суб'єктами – органами держави, її посадовими особами та, наприклад, потерпілим. Кримінальне процесуальне право є джерелом та засобом правової комунікації, значення якого полягає у його здатності ефективно виконувати місію владного регулятора суспільних відносин. Інформація, що міститься в нормативних приписах, уособлює певні «комунікативні зразки

поведінки», виступає не лише як владний процес упорядкування суспільних відносин, а й як процедура легітимації правових норм через комунікативні процедури та інститути. Правова комунікація безпосередньо корелює з різноманітними правовими актами, забезпечує належну реалізацію прав та законних інтересів учасників кримінальних процесуальних правовідносин. Тобто, саме у правовій комунікації розкривається соціальна сутність та буття самого права, тому право – це і є правова комунікація. Саме цей аспект дослідження обрала дисертантка в своїй роботі.

Отже, все сказане зумовлює актуальність дисертації, представленій до захисту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.** Дисертацію виконано відповідно до керівних документів, оголошених Указами Президента України: Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки від 20.05.2015 року №276, Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 року №392, а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, визначених 03.03.2016 року Національною академією правових наук України. Тема дисертації затверджена вченою радою Міжнародного гуманітарного університету 26.12.2018 р. (протокол № 3) та відповідає темам науково-дослідної роботи Міжнародного гуманітарного університету «Екзистенційні виклики освіти, науки, безпеки та здоров'я в сучасних умовах глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя» та кафедри кримінального права, процесу та криміналістики «Реформування кримінальної юстиції в умовах глобального інформаційного суспільства» (с. 29-30 дис.; с. 2 автореф.).

Об'єктом дослідження авторкою обрано доктрину сучасного кримінально-процесуального права та правовідносини, що виникають при реалізації правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні (с. 32 дис.).

Предметом дослідження є теоретичні, правові та праксеологічні засади правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні (с. 32 дис.).

При написанні роботи авторка спиралась на достатню кількість літературних джерел (441 найменування), ґрунтовно і критично вивчила наукові праці українських та зарубіжних дослідників з філософії права, теорії права, конституційного права, кримінального права, психології та, звичайно, кримінального процесуального права (с. 34, с. 394-444).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення ЄСПЛ, рішення Конституційного Суду України, постанови Верховного Суду, судові рішення, розміщені в ЄДРСР, статистичні дані роботи органів прокуратури та органів досудового розслідування, опубліковані на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора.

Особливо слід відмітити проведене авторкою анкетування слідчих, прокурорів, потерпілих у кримінальних провадженнях, викладачів

кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності вищих навчальних закладів (Додаток Б) (с. 457- 460, 528-531). Анкетуванням було охоплено 358 осіб протягом тривалого часу (2018-2023 р.), що, на наш погляд, має забезпечити репрезентативність підсумкових висновків, які зроблені на підставі такого з'ясування думок осіб, які здійснюють досудове розслідування та потерпілих.

Дисертантка ретельно підійшла до обрання *методологічного підґрунтя* свого дослідження (с. 32-33 дис.), що приляло достовірності та обґрунтованості висунутих гіпотез та висновків, які зроблені за підсумками дослідження.

Що стосується апробації результатів, то висновки та положення дисертаційного дослідження обговорювалися не лише на кафедрі кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, міжкафедральному засіданні кафедр кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», а й на численних міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях (с. 44-45 дис.)

Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в одноособовій монографії «Правозахисна комунікація потерпілого у кримінальному провадженні України», 2 колективних монографіях «Щодо «образу потерпілого» у кримінальному процесуальному праві: право на комунікацію» та «Потерпілий в кримінальному провадженні: щодо забезпечення права на процесуальну комунікацію», 23 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 3 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях (Web of Science Core Collection), а також 25 тезах доповідей на науково-практичних конференціях. У статтях, які опубліковані у співавторстві виокремлено особистий внесок автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в українській кримінальній процесуальній науці спеціальним комплексним дослідженням проблематики правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному процесі України. Такий аспект погляду на процесуальне становище потерпілого запропонований у кримінальному процесі України вперше.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Розділ перший роботи «Теоретичні засади правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні» складається з трьох параграфів, в яких авторка розглядає стан розробленості проблеми правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні (с. 46-60); розкриває зміст авторського підходу до усвідомлення комунікативної парадигми у кримінальній процесуальній доктрині та надає поняття правозахисної комунікації потерпілого, вказує її форми види та критерії (с. 60-96 дис.).

У пункті 1.1. розділу 1 «Стан наукової розробленості правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні України», на відміну від традиційного перерахування наукових досліджень, які були представлені у

правовій доктрині, І. В. Ракіпова не лише ретельно вивчила вітчизняні роботи, присвячені означеній темі, а й систематизувала наукові праці в яких досліджуються питання стосовно: 1) надання потерпілому права на професійну правничу допомогу, зокрема, на безоплатну правничу допомогу; 2) правозастосовного тлумачення норм кримінального процесуального права; 3) стосовно права потерпілого на відшкодування (компенсацію) завданої кримінальним правопорушенням шкоди; 4) теорії та методології правового захисту особи в кримінальному процесі; 5) особливості захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; 6) здійснення медіації в кримінальному провадженні.

Такий підхід дисертантки свідчить про ретельність та ґрунтовність дослідження, прагнення авторки досконало вивчити підходи попередників, узагальнити наукові погляди, міжнародний досвід, створити доктринальне підґрунття для спрямування вектору власного дослідження. Крім того, слід схвально поставитися до такого наукового узагальнення, адже предметом розгляду авторки є виключно вітчизняні наукові дослідження. Причому проведене у п. 1.1. розділу першого дисертації узагальнення свідчить про істотний вклад українських науковців у кримінальну процесуальну науку.

Занурення до вивчення стану розробленості проблеми правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні дозволило авторці за підсумками наукової розвідки зробити узагальнення тих питань, які не були предметом вивчення науковців-процесуалістів (с. 59-60 дис).

Доволі цікавим з наукової точки зору є підрозділ 1.2. дисертації, в якому авторка презентує власний науковий підхід до комунікативної парадигми у кримінальній процесуальній доктрині та власне поняття правозахисної комунікації потерпілого (с. 60-85)

У загальному уявленні автора роботи «комунікація у праві – це ускладнений проблемними інтерпретаціями значень правових/неправомірних дій процес правової взаємодії суб'єктів» (с. 60-61). Ось той основний посил, який є засадничим для подальшого усвідомлення підходу І.В. Ракіпової.

Розглядаючи співвідношення понять правова комунікація та кримінальна процесуальна діяльність, дисертантка підкреслює, що «кримінально-процесуальна комунікація виступає способом реалізації кримінально-процесуальної діяльності і може співвідноситися як форма і зміст, де комунікація виступає формою, що в динаміці відтворює зміст, який уособлюється в діяльності» (с. 62 дис.). «Комунікацію у кримінальному процесуальному праві слід розглядати як «генетично іманентну кримінальному судочинству смислову сторону кримінально-процесуальної діяльності, яка з найдавніших і найпростіших форм кримінального процесу розвинулася у сучасну технологічно наповнену смислову форму правової взаємодії суб'єктів кримінального процесу» (с. 62). «Без кримінально-процесуальної комунікації не може бути усвідомленої кримінально-процесуальної діяльності, що здійснюється шляхом комунікації її учасників між собою.» (с. 63 дис.).

Авторський підхід полягає в тому, що комунікація розглядається в широкому та вузькому розумінні. Комунікацією в кримінальному процесі у *широкому розумінні* (кримінально-процесуальною комунікацією) є, на думку авторки, елемент кримінально-процесуальної дійсності – наскрізний обмін інформацією найвищого порядку сфери кримінального судочинства, що характерна для кримінально-процесуального комунікативного простору сфер як правотворення так і правозастосування, в тому числі правозастосовного (судового, доктринального) тлумачення до, під час та після застосування кримінально-процесуальної норми.

«Комунікацією в кримінальному процесі у вузькому розумінні є обмін процесуально значимою інформацією учасниками кримінально-процесуальної діяльності між собою та судом у зв'язку з рухом кримінального провадження та полягає у сприйнятті, наданні, обміні, засвоєнні та трансформації інформації, спільної участі в проведенні процесуальних дій та взаємосприйнятті учасниками кримінально-процесуальної діяльності один одного, що відбувається в передбачених законом процесуальних формах і свідчить про формально-рольовий характер такої комунікації» (с. 64-65 дис.).

Отже, таким чином, якщо виходити з такого авторського підходу, кримінальна процесуальна діяльність потерпілого, його представника, законного представника в кримінальному провадженні, що спрямована на захист та поновлення порушених прав та свобод, законних інтересів, і є правозахисною, а комунікацію потерпілого, його представника, законного представника – правозахисною комунікацією в кримінальному процесі.

Таким чином, можна констатувати, що до наукової новизни, яка може бути позначена, як «запропоноване вперше в українській кримінальній процесуальній науці», належить розробка науково-прикладної концепції правозахисної комунікації потерпілого (с. 35 дис.).

Вперше також запропоновано визначення правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні, яке бачиться автором роботи, як «законодавчо регламентований обмін процесуально значимою інформацією, що забезпечує ефективний захист прав та законних інтересів в процесі потерпілим, його представником, законним представником, правонаступником та здійснення ними кримінально-процесуальної діяльності з правозахисною метою на основі жертвоорієнтованого підходу (victim centred approach)» (с. 35, 373 дис.). Отже, по суті йдеться про вербальну та/або невербальну форму процесуальної взаємодії потерпілого з тими особами, з якими він вступає в процесуальну комунікацію.

На підставі зроблених висновків щодо поняття правозахисної комунікації автор доходить висновку, що «забезпечення захисту права потерпілого на комунікацію в кримінальному провадженні – одна зі спеціальних правових гарантій реалізації його суб'єктивних прав та законних інтересів потерпілого, їх відновлення у разі порушення» (с. 69 дис.), та пропонує визначення такого права: «право потерпілого на процесуальну комунікацію в кримінальному провадженні слід визначити як сукупність повноважень, наданих потерпілому, його

представнику, законному представнику кримінальним процесуальним законом на отримання інформації про кримінальне провадження, обмін інформацією про стан кримінального провадження та вплив на кримінальне провадження на всіх стадіях кримінального процесу з метою захисту своїх прав та законних інтересів.» (с. 69 дис.).

Реалізація правозахисної комунікації потерпілого здійснюється ним шляхом прояву кримінально-процесуальної активності в процесі, а кримінально-процесуальна активність, в свою чергу, виступає каталізатором початку, зміни або припинення кримінальних процесуальних правовідносин (с. 91).

Слід погодитися з дисертанткою, яка розглядає таке право скрізь призму аксіологічного підходу (с. 71-71), адже саме цей шлях розкриває ціннісну характеристику предмету дослідження, детермінує його актуальність.

Звичайно, що будь-яке явище характеризується певними *ознаками*, на які також звертає увагу авторка та пропонує як ознаки правозахисної комунікації потерпілого в кримінальному провадженні розглядати: 1) здійснення її на усіх стадіях кримінального процесу та в особливих порядках кримінального провадження; 2) спрямованість на забезпечення прав та законних інтересів потерпілого, правонаступника потерпілого; 3) наявність специфічних суб'єктів - потерпілий, представник потерпілого, законний представник потерпілого, правонаступник потерпілого; характеризується конкретними формами та видами реалізації (с. 94 дис.).

Розвиваючи положення щодо форм, видів та основних категорій правозахисної комунікації (с. 85- 96 дис.), І.В. Ракіпова вказує, що *формами* розглядуваної комунікації потерпілого, як зовнішнього вираження реалізації прав потерпілого, процедурно передбачених кримінальним процесуальним законом, є: письмова, безпосередня (усна), змішана (вербальна та невербальна, у тому числі дистанційна) та конклюдентна.

За підсумками першого розділу роботи авторка робить висновок, що *видами правозахисної комунікації потерпілого є наступні:*

1) обов'язкова участь представника потерпілого (фізичної особи) у кримінальному провадженні у випадках, визначених КПК України;

2) подання клопотання потерпілого про залучення його представника слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення представництва за призначенням;

3) залучення представника потерпілого для здійснення представництва за призначенням слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею чи судом на їх розсуд, якщо обставини кримінального провадження вимагають участі представника, а потерпілий не залучив його;

4) депонування показань потерпілого з метою його захисту від вторинної віктимізації;

5) медіація у кримінальному провадженні;

б) створення спеціальних конфіденційних служб підтримки потерпілих з метою надання їм доступу до безкоштовної психологічної, консультаційно-

правової, соціально-реабілітаційної допомоги відразу після вчинення кримінального правопорушення (с. с. 36, 95, 373).

Відомо, що в теорії права як форми правової комунікації розглядаються не лише ключові види юридичної діяльності, такі, як правотворчість і правозастосування, а й безпосередні форми реалізації права, тлумачення права, у тому числі неофіційне, правовий моніторинг, систематизація законодавства, правове виховання. Отже, авторка доречно звертається до особливості тлумачення норм кримінального процесуального права, як однієї з форм комунікації. Причому, в роботі пропонується розглядати як один з принципів правозастосовного тлумачення окремих кримінальних процесуальних норм, що регулюють право потерпілого на процесуальну комунікацію, принцип полілогічної комунікації, де полілог розуміється як динамічний спосіб спілкування, мислення, пізнання, роз'яснення та тлумачення, що веде від аналізу прогалин, колізій, юридико-технічних помилок галузевої правової норми до ефективного правотворення та правозастосування (с. 36, с. 75-85). Такий підхід І.В. Ракіпової можна розглядати як вперше сформульований у доктрині кримінального процесу. До речі, виходячи з запропонованого авторкою в роботі жертвоорієнтованого підходу (сіноніми можуть бути різні – людиноцентричність тощо), можна також говорити про використання його як принципу тлумачення, адже він здатний вплинути на подолання прогалин нормативного регулювання та інших дефектів норм кримінального процесуального права під час правозастосування з урахуванням прав потерпілого.

Слід окремо більш детально звернутися до запропонованої авторкою системи комунікативних гарантій, адже вона вплинула на подальшу архітектуру роботи та в такому синтезованому вигляді може бути позначена, як вперше запропонована у вітчизняній кримінальній процесуальній науці (с. 37-38, 90-92 дис.).

Система взаємообумовлених та взаємодоповнюючих *комунікативних гарантій* прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні, за думкою авторки дисертації, має, зокрема, включати:

- забезпечення права потерпілого на представництво на рівні основоположних галузевих засад кримінального провадження;
- забезпечення права потерпілого на захист від вторинної віктимізації на рівні основоположних галузевих засад кримінального провадження;
- обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду проінформувати потерпілого щодо прав, передбачених КПК та роз'яснити відповідні права;
- обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду визнати особу, якій завдано шкоди кримінальним правопорушенням, потерпілим у кримінальному провадженні та постановити відповідну постанову;
- обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду не пізніше 24 годин із моменту прийняття заяви особи про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення до провадження як

потерпілого винести постанову про відмову у визнанні потерпілим, або відмову у залученні до провадження як потерпілого у разі прийняття відповідних рішень;

- обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду забезпечити право потерпілого на здійснення представництва за призначенням;

- забезпечення компенсації шкоди, завданої потерпілому кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, в т. ч. за рахунок Державного бюджету України;

- створення Компенсаційного фонду для відшкодування потерпілим шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

- забезпечення права потерпілого на медіацію під час досудового, судового провадження та при виконанні судового рішення;

- забезпечення змагальності та недопустимості звуження права потерпілого на процесуальну комунікацію на всіх стадіях кримінального провадження.

Саме цей підхід визначив вектор спрямування наукового пошуку авторки.

Також в підрозділі 1.3. авторка звертається до розгляду багатьох питань, які мають важливе значення для формування теоретичного підґрунтя подальшого дослідження, які просто неможна детально охарактеризувати у відгуку через його лапідарність. Йдеться, зокрема, не лише про комунікативні гарантії прав потерпілого, які визначаються, як система законодавчо визначених та закріплених засобів, покликаних забезпечити захист та реалізацію прав та законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні на основі комунікативної рівності (с. 91); а й про комунікативні бар'єри, які заважають реалізації комунікації потерпілого (с. 86-87), комунікативну позицію, яка є усвідомлено сформованим переконанням та волею потерпілого щодо можливостей та бажання реалізувати свої права та захистити законні інтереси в кримінальному провадженні (с. 86-88), та багато інших, які можна позначити, як такі, що розглядаються вперше у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині.

Розділ 2 «**Правові основи правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні**» (с. 97-125 дис.) складається з двох підрозділів, в яких авторка розглядає забезпечення права на представництво як основу реалізації правозахисної комунікації (с. 97-105 дис.) та досліджує випадки обов'язкової участі представника потерпілого на представництво (с. 105-125 дис.). Щоправда, на погляд опонента, враховуючи змістовне наповнення розділу 2 слід було по-іншому сформулювати його назву, втім, це не вплинуло на якість роботи.

Заслужовує на всіляку підтримку позиція І.В. Ракіпової про те, що «права потерпілого мають бути гарантованими не менше, а ніж права підозрюваного, обвинуваченого, що впливає, зокрема, з положень ст. 3 Конституції України, з положень ст. 2 КПК України. Законодавець, формулюючи завдання кримінального провадження, передбачає в них положення, які покликані засвідчити особливу увагу в т. ч. і до прав потерпілого: по-перше, захист потерпілого, як і кожної іншої особи, від кримінальних правопорушень, по-

друге, охорону прав, свобод та законних інтересів потерпілого як учасника кримінального провадження, який має право сподіватися на доступ до правосуддя і на саме правосуддя» (с. 102 дис.).

Крім того, слід підтримати пропозиції стосовно формування у вітчизняному кримінальному процесі жертвоорієнтованого підходу (victim centred approach), оскільки «потерпілі від кримінальних правопорушень мають бути в центрі кримінального судочинства, мати відповідний правовий статус, що захищав би їх від вторинної віктимізації та слугував надійною опорою у змагальному кримінальному провадженні» (с. 103 дис.).

Така позиція авторки привела її до висновку про закономірність та справедливість при регламентації загальних засад кримінального провадження, передбачених ст. 7 КПК України, згадати потерпілого та вплести гарантії його захисту у правовий зміст окремих статей Глави 2 КПК України «Засади кримінального провадження». Зокрема, І.В. Ракіпова пропонує редакцію ст. 20 КПК України «Забезпечення права на захист та представництво» (с. 104-105 дис.). Пропозиції щодо законодавчого закріплення обов'язкового представництва, як одного з основних напрямків удосконалення правничого статусу потерпілого у кримінальному провадженні, неодноразово лунали в доктринальному дискурсі. Але здобувачка не лише бере за основу напрацювання науковців, а й розробляє проект статті 20 КПК України (с. 39, с. 104-105 дис.).

Що стосується випадків обов'язкової участі представника потерпілого, правонаступника потерпілого (фізичних осіб) та залучення представника для здійснення представництва за призначенням у кримінальному провадженні як видів правозахисної комунікації (с. 105-125 дис.), то для формування власної позиції І.В. Ракіпова: 1) провела анкетування для з'ясування точок зору респондентів; 2) проаналізувала на сторінках дисертації кожний потенційно можливий випадок такої участі. Та за результатами такого ретельного аналізу запропонувала закріпити у КПК наступні випадки обов'язкової участі представника потерпілого (правонаступника потерпілого (фізичних осіб) у кримінальному провадженні):

1) щодо особливо тяжких злочинів – з моменту набуття статусу потерпілого, правонаступника потерпілого;

2) щодо осіб, які стали жертвою кримінального правопорушення у віці до 18 років – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3) щодо осіб, які на момент вчинення щодо них кримінального правопорушення або під час здійснення кримінального провадження були визнані недієздатними або обмежено дієздатними – з моменту визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною;

4) щодо осіб, які внаслідок психічних розладів чи фізичних вад (сліпі, глухі, німі тощо), важкого фізіологічного чи психологічного стану не здатні повною мірою реалізувати свої права – з моменту встановлення цих розладів, вад чи станів;

5) щодо осіб похилого віку (старше 60-ти років) – з моменту досягнення цього віку;

6) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження – з моменту встановлення цього факту;

7) у разі укладення угоди про примирення (з моменту ініціювання укладення угоди) та у разі невиконання угоди про примирення – з моменту звернення потерпілого з клопотанням про скасування вироку;

8) у разі вирішення судом питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання – з моменту звернення потерпілого з клопотанням про розгляд угоди за результатами медіації під час виконання вироку;

9) у разі укладення угоди про визнання винуватості (у провадженнях, де передбачена письмова згода потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості) – з моменту ініціювання укладення угоди;

10) у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення або зміни державного обвинувачення – перекваліфікації на менш тяжке кримінальне правопорушення чи зменшення обсягу обвинувачення – з моменту надання потерпілим, правонаступником потерпілого згоди підтримувати обвинувачення в суді чи підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі;

11) у разі визнання судом недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються, під час судового розгляду – з моменту ініціювання такої процедури у відкритому судовому засіданні;

12) щодо осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, кримінального правопорушення, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування – з моменту набуття статусу потерпілого, правонаступника потерпілого;

13) щодо осіб, які мають статус ветеранів війни – з моменту набуття цього статусу;

14) у разі здійснення особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану – з моменту введення воєнного стану (с. 120-121).

Звичайно, перелік запропонований авторкою роботи є доволі великий, але, з огляду на певні змістовні корекції є достатнім для забезпечення прав та законних інтересів потерпілих у кримінальному провадженні, та враховує всі категорії найбільш вразливих потерпілих.

Декілька слів хотілося б сказати з приводу критеріїв ефективності діяльності представника потерпілого у кримінальному провадженні. І. В. Ракіпова підтримує думку, яка висловлена у юридичній літературі (зокрема, А.Г. Шиян (список використаної літератури № 429). Критеріями ефективності діяльності представника потерпілого пропонується розглядати: «забезпечення повноцінної реалізації завдань кримінального провадження і додержання основних його засад; реальне поновлення порушених кримінальним

правопорушенням прав потерпілого, встановлення і стягнення заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди у повному розмірі; попередження та/або скасування необґрунтованих, незаконних і несправедливих рішень, дій слідчих і судових органів; забезпечення повноцінної реалізації процесуальних прав потерпілого, максимальне задоволення у кримінальному провадженні його законних інтересів» (с. 123 дис). Однак, тут можна звернути увагу на необхідність перегляду підходів до таких критеріїв. Як пояснення можна вказати на сумніви щодо проблем, які можуть виникнути, якщо раптово не буде повністю забезпечена повноцінна реалізація завдань кримінального провадження і додержання основних його засад, якщо, наприклад, не буде відшкодована з суб'єктивних т/або об'єктивних причин шкода, завдана кримінальним правопорушенням. Втім, представник сумлінно виконував всі свої обов'язки. Отже як вектор для подальшого вдосконалення такого важливого питання, яке підіймає дисертантка, можна запропонувати перегляд та вдосконалення критеріїв ефективності діяльності представника потерпілого.

У розділі 3 «Правозахисна комунікація потерпілого на досудовому розслідуванні» (с. 126-245 дис.) авторка звертається до дослідження питань психологічного стану та невербальних комунікативних проявів жертв кримінальних правопорушень (с. 126-139); комунікативних проблем визнання особи потерпілою у кримінальному провадженні (с. 139-156); особливостей комунікації потерпілого як суб'єкта кримінального процесуального доказування (156-207); формування комунікативної позиції потерпілого щодо відшкодування (компенсації) йому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (207-228) та проблем оскарження потерпілим недотримання розумних строків кримінального провадження (с. 228-245).

Хотілося б відмітити, що по суті авторка дисертації робить «ревізію» КПК України скрізь призму забезпечення прав та законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні.

В цьому розділі звертається увага на неприпустимість вторинної віктимізації потерпілого, звертається увага на необхідність забезпечення психічного здоров'я жертви кримінального правопорушення. В цьому контексті, спираючись на проведене анкетування (с. 127 дис, додаток 3 с. 528-530), практику ЄСПЛ (с. 130) автором дисертації розроблений проект статті 11-1 КПК України «Забезпечення права потерпілого на захист від вторинної віктимізації». (с. 133 дис.), у якій запропоновано зазначити, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена доступність захисту потерпілих від вторинної віктимізації, залякування та помсти, у тому числі від ризику завдання емоційної, психологічної і фізичної шкоди (с. 133 дис.). Щоправда, на погляд опонента, доцільним було вказати – на якого конкретно суб'єкта такий обов'язок покладається, адже виходячи з пропозиції, яка міститься на с. 133, норма сформульована неперсоніфіковано.

На підтримку заслуговує позиція І.В. Ракіпової щодо розширення прав потерпілого стосовно залучення експерта та проведення експертизи (с. 135 дис.). Тим більшої актуальності набуває таке право в сучасних умовах необхідності

обґрунтування потерпілим шкоди, завданої збройною агресією щодо України, вчиненням воєнних злочинів, зокрема, передбачених ст. 438 КК України.

Плідними та таким, що заслуговують на підтримку є пропозиції авторки дисертації стосовно вирішення проблем, які виникають під час визнання особи потерпілою у кримінальному провадженні (с. 139-156 дис.).

Слід підтримати багато пропозицій, які висловлені в цьому розділі. Зокрема, йдеться про вдосконалення ст. 56 КПК, яка закріплює процесуальний статус потерпілого; про унормування права потерпілого отримати пам'ятку про права та обов'язки, передбачені КПК; про обов'язок отримання роз'яснення своїх прав та обов'язків негайно після визнання потерпілим (п. 1 ч. 1 ст. 56 КПК); стосовно отримання копії постанови про визнання особи потерпілим / копії постанови про відмову у визнанні потерпілим або копії постанови про залучення до провадження як потерпілого / копії постанови про відмову у залученні до провадження як потерпілого не пізніше 24 годин з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення до провадження як потерпілого (п. 1² ч. 2 ст. 56 КПК); право збирати та подавати докази (п. 3 ч. 2 ст. 56 КПК); оскаржити бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невизнанні особи потерпілою, правонаступником потерпілого після подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або залучення до провадження як потерпілого, правонаступника потерпілого, у незалученні представника для здійснення представництва за призначенням (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК) тощо.

Враховуючи те, що потерпілий належить до тих учасників кримінального провадження, в процесуальному статусі якого є багато прогалів нормативного регулювання, такі пропозиції мають не лише наукову, а й законопроектну перспективу.

Слушною та такою, що заслуговує на всіляку підтримку є позиція авторки стосовно обов'язку слідчого, прокурора визнавати особу, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоду, потерпілою у кримінальному провадженні. Використання же наданих законом прав варто віднести до дискреційних прав потерпілого (с. 156 дис.).

Характеризуючи підрозділ 3.3. дисертації, варто відмітити підходи І.В. Ракіпової стосовно забезпечення прав потерпілого на початковому етапі досудового розслідування; під час обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження за ініціативи потерпілого; проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування за ініціативи малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого; з'ясування думки потерпілого при зверненні до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; збирання доказів потерпілим шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків

експертів, висновків ревізій, актів перевірок; здійснення допиту потерпілого, його правонаступника під час досудового розслідування у судовому засіданні за їх ініціативою; забезпечення реалізації права потерпілого на процесуальну комунікацію у зв'язку з врученням письмового повідомлення про підозру та складанням обвинувального акту.

На наше переконання треба підтримати пропозиції авторки стосовно необхідності закріплення права потерпілого знати суть підозри та обвинувачення, ініціювати обрання, зміну запобіжного заходу щодо підозрюваного, обвинуваченого, бути повідомленим про час, місце судового засідання та брати у ньому участь, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження, а також закінчення досудового розслідування (п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК); отримувати копію постанови про початок досудового розслідування або копію постанови про відмову у початку досудового розслідування не пізніше 24 годин з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення (п. 1¹ ч. 2 ст. 56 КПК); отримувати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань (п. 2¹ ч. 2 ст. 56 КПК).

Заслужують на увагу пропозиції стосовно прийняття Закону України «Про компенсацію потерпілому, правонаступнику потерпілого (фізичним особам) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок Державного бюджету» та розроблення Державної програми допомоги потерпілим від кримінальних правопорушень в Україні та створення у її рамках Компенсаційного фонду допомоги потерпілим від кримінальних правопорушень, що реально забезпечував би вимогу закону щодо компенсації шкоди потерпілому у кримінальному провадженні при встановленні судом неможливості такого відшкодування за рахунок винних осіб чи з інших джерел (підрозділ 3.4. дисертації). На жаль, такі пропозиції вже 20 років обговорюються науковцями, проте, законодавець не робить кроків назустріч особам, які понесли шкоду від вчинених кримінальних правопорушень. Вкрай актуальними є ці проблеми сьогодні в умовах збройної агресії, коли потерпілих десятки тисяч, та вони прагнуть від держави законодавчих кроків, спрямованих на допомогу.

У розділі 4 «Правозахисна комунікація потерпілого під час судового провадження» (с. 246-308) авторка звертається до актуальних питань забезпечення прав потерпілого під час підготовчого судового провадження, судового розгляду у першій інстанції та у провадженні з перегляду судових рішень.

Слід підтримати думки здобувачки, яка звертає увагу на проблеми, пов'язані з ознайомленням потерпілого з матеріалами кримінального провадження у разі його закриття (с. 251-255 дис.). Слушною є пропозиція стосовно того, що після призначення справи до судового розгляду або постановлення ухвали про закриття кримінального провадження зобов'язати головуючого забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, а також судовими рішеннями, якщо вони про це заявлять клопотання.

Авторка робить наголос на тому, що навіть під час судового розгляду існує комунікативна нерівність, адже потерпілий не наділений належним правовим інструментарієм задля відстоювання своєї комунікативної позиції (с. 270 дис.). З цією метою авторка робить такі пропозиції: слід забезпечити під час судового розгляду обов'язкову участь представника потерпілого, його правонаступника (якщо потерпілий є фізичною особою) у кримінальному провадженні у разі визнання судом недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, під час судового розгляду з моменту ініціювання такої процедури у відкритому судовому засіданні; здійснити відкладення судового розгляду, визначення дати, часу та місця проведення нового засідання, якщо в судове засідання не прибув за повідомленням представник потерпілого у кримінальному провадженні, де його участь є обов'язковою, а також порушення питання про відповідальність адвоката, який не прибув, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати його до дисциплінарної відповідальності, якщо причина неприбуття є неповажною та інші важливі пропозиції.

У розділі 5 «Правозахисна комунікація потерпілого в особливих порядках кримінального провадження» І.В. Ракіпова звертається до розгляду проблем забезпечення правозахисної комунікації потерпілого в особливих порядках кримінального провадження – на підставі угод (с. 309), у формі приватного обвинувачення (с. 323), провадженні щодо неповнолітнього (с. 349-360), а також в умовах воєнного стану (с. 360).

За підсумками дослідження авторкою дисертації сформульовано відповідні висновки (с. 372).

Слід окремо високо оцінити якість розробленого проекту Закону України щодо внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України (у частини правової регламентації захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні). Переважна більшість пропозицій, які презентовані в додатку «В» (с. 451-523) є доволі обґрунтованими та такими, що спрямовані на вдосконалення комунікативної функції права стосовно захисту прав потерпілого. Бажано спрямувати ці пропозиції до Комітету Верховної ради з законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності чи безпосередньо до спікера Верховної Ради України Р.О. Стефанчука.

Таким чином можна констатувати, що проведене І.В. Ракіпової дослідження та одержані результати мають не лише теоретичне, а й практичне значення, яке полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, використовуються у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблематики правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному процесі;
правотворчій діяльності – для вдосконалення національного законодавства у сфері реалізації правозахисної комунікації потерпілим, його представником, законним представником, правонаступником, слідчим, дільничним, прокурором, слідчим суддею, судом (Лист Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 14.11.2022 р.);

правозастосовній діяльності – для вдосконалення діяльності правоохоронних органів, суду та адвокатури щодо реалізації правозахисної комунікації у кримінальному процесі (Акт про впровадження у практичну діяльність Ради адвокатів Одеської області від 22 листопада 2022 року);

навчальному процесі – при викладанні навчальних курсів «Кримінальний процес», «Адвокатська діяльність в Україні», «Правознавство», спеціальних курсів «Складання кримінальних процесуальних документів під час досудового розслідування», «Сучасні проблеми кримінального процесуального права», «Правові системи сучасності», «Правове регулювання інформаційно-комунікаційних відносин», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін (Акти про впровадження наукових розробок у навчальну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 14 лютого 2023 року, Одеського національного морського університету від 24 жовтня 2022 року, Міжнародного гуманітарного університету від 28 листопада 2022 року, Національного університету «Одеська політехніка» від 18 жовтня 2022 року, Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 29 листопада 2022 року).

Загалом позитивно оцінюючи представлену до захисту роботу, підходи та висновки, які зроблені автором за результатами дисертаційного дослідження, треба зазначити, що, як і кожна робота такого масштабу, охоплює певне коло дискусійних питань, які не можуть залишатися поза їх критичним аналізом.

1. Перш за все, увагу хотілося б звернути на об'єкт дослідження. На погляд опонента, він сформульований занадто широко: «доктрина сучасного кримінального процесу та правовідносини, що виникають при реалізації правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні». Відомо, що об'єкт дослідження — це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію й обрані для дослідження. В досліджених нами 215 авторефератах дисертацій найчастіше об'єкт дисертаційного дослідження визначався як: суспільні відносини - 71 автореферат, або кримінально-процесуальні відносини - 50 автореферат. Зрозуміло, що доктринальні підходи науковців можуть бути об'єктом наукового осмислення, втім доцільним є зазначення меж наукового пошуку автора з урахуванням предмету дослідження.

2. Визначаючи поняття права потерпілого на комунікацію авторка пропонує таке визначення: «Право потерпілого на процесуальну комунікацію в кримінальному провадженні слід визначити як сукупність повноважень, наданих потерпілому, його представнику, законному представнику кримінальним процесуальним законом на отримання інформації про кримінальне провадження, обмін інформацією про стан кримінального провадження та вплив на кримінальне провадження на всіх стадіях кримінального процесу з метою захисту своїх прав та законних інтересів». Тобто право потерпілого на

процесуальну комунікацію розкривається через концепт «повноваження». Втім, як відомо, повноваження опосередковують владні відносини, вони є засобом впливу владного суб'єкта, який веде кримінальне провадження, на правову поведінку осіб, які залучаються до участі у кримінальному провадженні. Отже, позиція здобувачки стосовно наділення потерпілого *повноваженнями* має бути додатково пояснена під час захисту дисертації.

3. На с. 120-121 роботи І.В. Ракіпова пропонує випадки обов'язкової участі представника потерпілого у кримінальному провадженні, в тому числі розробляє законопроект пропозицію (проект ст. 58-1 КПК України). Такі пропозиції зроблені на підставі ретельного аналізу законодавства, підходів науковців, проведеного анкетування та доволі повно відображають потреби розглядуваного учасника кримінального провадження. Зокрема, авторка вважає, що участь представника потерпілого (фізичної особи) є обов'язковим в таких випадках: щодо особливо тяжких злочинів – з моменту набуття статусу потерпілого, правонаступника потерпілого; щодо осіб, які стали жертвою кримінального правопорушення у віці до 18 років – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою тощо. Серед таких випадків також запропоновано обов'язково залучати представника «14) у разі здійснення особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану – з моменту введення воєнного стану». Така пропозиція видається спірною, адже буквально її тлумачення призводить до висновку, що під час запровадження воєнного стану в державі кожний потерпілий має право на представника. Уявляється, що вектор роздумів авторки є вірним та схвальним, втім має бути обмежений певними суб'єктами. Наприклад, це може бути особи, які є потерпілими від злочинів порушення законів та звичаєва війни, чи інших воєнних злочинів, військовослужбовці Збройних Сил України, які є потерпілими та потребують допомоги представника.

4. Додаткового обґрунтування під час захисту потребують висловлені в дисертації пропозиції, які уявляються дискусійними. Наприклад, в роботі пропонується поясненням учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою, отриманим потерпілим, його представником, законним представником у рамках кримінального провадження, надати статус доказів, причому віднести до першоджерел, первинних доказів (с. 194-195 дис.).

Також висловлена пропозиція закріпити обов'язок прокурора щодо вручення потерпілому копії обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та копію реєстру матеріалів досудового розслідування, аналогічно як і підозрюваному, оскільки прочитавши обвинувальний акт, потерпілий зможе ретельно проаналізувати всі обставини, викладені в ньому, можливо згадати якісь деталі, пропущені ним під час давання показань, зробити необхідні виписки та більш детально та ґрунтовно підготується до участі у судовому розгляді. Така ситуація стосовно обвинувального акту була актуальною за часи дії КПК 1960 р., коли обвинувальний висновок містив всі обставини кримінального провадження. Чинний КПК сприйняв концепцію відмови від наведення в обвинувальному акті

детальної інформації, що обумовлює неупередженість суду, який здійснюватиме розгляд по суті, та належну реалізацію засади змагальності й рівності сторін.

Формулюючи систему комунікативних гарантій прав потерпілого, І. В. Ракіпова пропонує як одну з них розглядати обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора, *слідчого судді*, суду не пізніше 24 годин із моменту прийняття заяви особи про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення до провадження як потерпілого винести постанову про відмову у визнанні потерпілим, або відмову у залученні до провадження як потерпілого у разі прийняття відповідних рішень (с. 37, с. 90). Під час захисту бажано пояснити роль слідчого судді у реалізації вказаної гарантії.

5. На роздуми надихає авторська концепція видів правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні. Якщо виходити з запропонованого здобувачкою визначення правозахисної комунікації (с. 35, 95, 373 дис), яка розуміється, як «законодавчо регламентований обмін процесуально значимою інформацією, що забезпечує ефективний захист прав та законних інтересів в процесі потерпілим, його представником, законним представником, правонаступником та здійснення ними кримінально-процесуальної діяльності з правозахисною метою на основі жертвоорієнтованого підходу (victim centred approach)», то уявляється, дещо неповним перелік видів правозахисної комунікації, які, на думку авторки, є логічно упорядкованими способами реалізації форм правозахисної комунікації, що узгоджуються із законодавчо регламентованими правами потерпілого у кримінальному процесі. На жаль при формулюванні видів комунікації не зазначені критерії виокремлення видів комунікації, що й обумовило певну «нечіткість», розпорошеність та міксування. Наприклад, поділення видів комунікації можна було здійснити наступним чином: залежно мети досягнення (убезпечення від вторинної віктимізації; соціальна реабілітація); залежно від суб'єктів комунікації; залежно від стадії кримінального провадження; залежно від суб'єкта ініціювання здійснення комунікації.

6. Спірною є пропозиція стосовно внесення зміни до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 стосовно права потерпілого, його правонаступника на компенсацію матеріальної та/або моральної шкоди внаслідок незаконного невизнання особи потерпілою, правонаступником потерпілого, незаконної відмови у початку досудового розслідування, недотримання розумних строків під час здійснення кримінального провадження, незаконної відмови у залученні представника для здійснення представництва за призначенням, незаконного здійснення кримінального провадження за відсутності представника потерпілого, участь якого є обов'язковою, незаконної відмови у відкритті апеляційного або касаційного провадження чи повернення апеляційної або касаційної скарги (с. 217, 228).

Вказаний Закон України від 1 грудня 1994 р. має зовсім інше спрямування – відшкодувати шкоду особі, яка незаконно притягувалася до кримінальної відповідальності або була засуджена. Реабілітаційні правовідносини неможна змішувати з правовідносинами стосовно відшкодування шкоди потерпілому, навіть за умови відшкодування за гроші держави.

Слід, проте, зазначити, що висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не знижують її високого наукового рівня, подекуди носять спірний характер, породжені відсутністю глибоких теоретичних напрацювань із розглядуваних автором питань у доктрині кримінального процесу, обумовлені новелізацією кримінального процесуального законодавства, відсутністю сталих підходів до проблем, що були предметом дисертаційного дослідження.

Усе викладене вище дає підстави для такого узагальненого висновку:

1. Дисертація Інни Василівни Ракіпової «Теоретичні, правові та праксеологічні засади правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні» відповідає паспорту наукової спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

2. Представлена до захисту робота є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачкою самостійно, містить наукові положення та нові науково обґрунтовані результати в галузі науки кримінального процесу, які одержані авторкою особисто, мають практичну та теоретичну цінність. Опонентом не знайдені некоректні запозичення.

3. Результати дисертації можуть стати підґрунтям для подальших глибоких наукових розвідок.

4. Здобувачка під час проведення дослідження продемонструвала набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи.

5. Окремі результати були опубліковані у наукових вітчизняних і міжнародних рецензованих виданнях (с. 15-24 дис.).

6. Дослідження дало можливість отримати нові науково-обґрунтовані результати, що у своїй сукупності забезпечують розв'язання важливої проблеми, сутність якої полягає у формуванні теоретичних, правових та праксеологічних засад правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні.

7. Дисертація відповідає пп. 7, 8 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її автор – Ракіпова Інна Василівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

**Завідувачка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
докторка юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки**

О. В. Капліна

**Вчений секретар
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
кандидат юридичних наук, доцент**

Л. В. Лейба

1 вересня 2023 р.